

Universitat de Lleida
Departament d'Història

AJUNTAMENT D'ALGUAIRE
PATRONAT MUNICIPAL
«JOSEP LLADONOSA I PUJOL»

RECS HISTÒRICS: PAGESIA, HISTÒRIA I PATRIMONI
IX CONGRÉS SOBRE
SISTEMES AGRARIS, ORGANITZACIÓ SOCIAL I PODER LOCAL
Alguaire, 20 a 22 d'octubre de 2016

<http://www.sistemesagraris.udl.cat>

Ajuts

Universitat de Lleida

Vicerectorat de Recerca i Innovació

Diputació de Lleida
municipis, territori i tu

Col·laboren

Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

Consell Comarcal del Segrià

La Paeria. Ajuntament de Lleida.

Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

El regadiu als horts de l'Areny del Cardener (Súria, Bages)

Albert Fàbrega

El regadiu als horts de l'Areny del Cardener (Súria, Bages)

Albert Fàbrega
carrer de Vilanova, 6
08260 Súria

fabrega.albert@gmail.com

Resum

El riu Cardener, al seu pas per Súria (Bages) ha format una extensa plana al·luvial coneguda com les Hortes i, històricament, com l'Areny. Aquesta plana sedimentària està íntegrament ocupada per un conjunt d'horts que, en conjunt, tenen una extensió d'unes 29 ha. Aquesta horta està documentada des del segle XII i està regada per una xarxa que pren les aigües del canal industrial de la fàbrica nova Abadal i que abans ho feia de la séquia del molí de Reguant, documentat des del segle XII.

L'Areny ha patit periòdiques inundacions del riu, i la xarxa de recs ha estat en ús continuat des de fa almenys 800 anys -tot i que segurament ja existia abans. Això fa que els recs hagin requerit des de sempre freqüents tasques de manteniment. Però bàsicament la topologia de la xarxa i les capacitats dels recs no han patit grans modificacions al llarg del temps. El seu cabal i recorregut s'ha mantingut molt constant al llarg dels segles. En algun cas, amb el pas del temps, s'ha suprimit algun dels ramals i en altres casos s'han soterrat diversos trams.

Actualment, el proveïment de l'aigua a l'Areny es fa per mitjà d'un conjunt de boques obertes al canal Abadal. Abans l'aigua provenia de la séquia del molí, que tenia el mateix traçat que el canal, i que l'any 2003 es va poder documentar amb una intervenció arqueològica. Els segles XVIII i XIX també va haver-hi sínies que treien l'aigua de la séquia i la abocaven a la xarxa de recs.

La xarxa té dos tipus de recs. Els principals, que reparteixen l'aigua per tota l'horta i que sempre porten aigua, i els secundaris, recs terminals, que habitualment no duen aigua i només s'obren quan cal regar. Aquests darrers poden modificar el traçat, en funció de com se situen les eres i els cavallons de l'hort. Tot i que sempre s'ha regat per inundació, cada vegada és més freqüent l'aparició del mètode gota a gota, encara que que els dipòsits que acumulen l'aigua la prenen dels recs principals.

A partir d'una abundant documentació històrica, s'analitza la història del regadiu a l'Areny. La comunicació també fa referència a altres sectors d'horts de Súria, especialment l'horta del Salí, una singular ampliació de l'horta de l'Areny duta a terme el segle XIX. També s'estudien els problemes causats per les inundacions del riu, i el conflicte històric entre moliners i hortalsans, provocat per l'ús de l'aigua, i resolt definitivament amb una concòrdia de l'any 1705.

Paraules clau: hort, rec, séquia, molí, Areny.

*Haya en la inmediación aguas corrientes
que el hortelano atraiga para alivio
de la continúa sed que al huerto aqueja*¹

Introducció

Diu Luci Juni Moderat Col·lumela (*c. 4--c. 70), en el prefaci al llibre X dels dotze llibres d'agricultura, que el conreu dels horts havia estat menyspreat pels pagesos de l'antiguitat, però que en la seva època era el més celebrat dels conreus, i que, per aquest motiu, calia explicar -amb més detalls dels que havien donat els seus antecessors- la manera de conrear-los, perquè els fruits dels horts es consumien en el seu temps més que no en els temps passats.

Tota l'obra de Col·lumela és escrita en prosa, excepte el llibre X que ho és en vers. Ja en els primers versos indica que cal que les séquies portin l'aigua als horts quan escassegen les pluges. Parlant de la humitat de la terra, escriu:

*Si es que restablecida del cansancio
la lluvia la esponjó; però si yerta,
con el adusto tiempo, permanece
inactiva por agua suspirando,
venga en declivio providente acequia
que mitigue su sed, y redundante
entre y rebose en sus abiertas bocas*².

Al seu pas per Síria, el Cardener ha dipositat, al llarg dels segles, grans quantitats de sediments, acrescuts i renovats per les periòdiques inundacions. Aquells terrenys, des de la més antiga documentació de què disposem, apareixen dedicats a l'horta. En el moment de màxima expansió, l'horta de Síria va ocupar unes 38 ha, sobretot a les zones al·luvials del Cardener, però també, en menor mesura, a les rieres d'Hortons³ i de Tordell. Hi ha diversos espais totalment dedicats als horts, però el més gran i més ben documentat és l'anomenat les Hortes o l'Areny del Cardener, que ocupa 29,75 ha. Aquest conjunt d'horts, l'any 1866 feia 27,32 ha, i cap a l'any 1914 eren 29,62 ha. Per extensió, el següent grup d'horts és el del Salí, que ocupa 5,16 ha, i que per regar pren les aigües a la sortida de les hortades de l'Areny.

Pel què fa a la documentació, ja des dels primers documents medievals trobem esmentats els horts. Als comtats d'Osona i Manresa, pràcticament des del primer document surten els horts. Els trobem citats per primera vegada el 26 de juny de l'any 885⁴. Ben aviat sorgeix també el terme «hortal». En un document de 889 sembla que apareix aquest terme, però és de lectura dubtosa, i no el tornem a trobar fins a diversos documents de l'any 914, on apareix reiteradament l'expressió «horts i hortals»⁵. El Diccionari Català-Valencià-Balear⁶ diu que un hortal és un hort tancat de paret, mentre que Coromines (1984: vol. IV, p. 819) interpreta que és un augmentatiu d'hort. El Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans⁷ no recull el mot.

1 Columela, 1824, vol. II, p. 82.

2 Columela, 1824, vol. II, p. 83.

3 L'etimologia generalment acceptada pel topònim Hortons diu que es tracta d'un diminutiu plural d'hort.

4 Ordeig, 1999, doc. 4, p. 67.

5 Ordeig, 1999, docs. 13, 128, 137 i 138.

6 DCVB a partir d'ara.

7 DIEC a partir d'ara.

Fotografia aèria de l'horta de l'Areny. Any 1961.

La séquia del molí de Reguant

El 7 d'agost de 1187, el castlà de Súria, Ramon de Calders⁸, va establir a Pere de Costafreda i la seva muller Dolça, a Guillem de Costafreda i la seva muller Maria, a Pere de Reguant, el seu fill Guillem i la seva dona Arsèn, a Ermengol del Soler i la seva muller Ramona, i al prevere Bertran, tot l'Areny de Súria. Aquest territori limitava a llevant amb les Coromines, al sud amb un alou d'Ermengol del Soler, a occident amb un alou de Pere de Costafreda i al nord amb el Gorg de l'Olla⁹. Un punt important d'aquest document és que Ramon de Calders dona tot allò que té *subtus regum* et *supra regoni*. Això indica que a l'Areny hi havia un molí, ja que el *subtus rego* era la part del rec a la sortida dels molins i el *supra rego* era la part del rec anterior al molí¹⁰. Aquesta és la notícia més antiga que tenim de l'existència d'un rec a Súria.

A partir de l'any 1187 tenim abundantment documentada la séquia i els molins de l'Areny¹¹.

Aquesta séquia, convertida posteriorment en canal industrial, ha tingut un paper essencial en l'existència de l'horta a Súria i ha permès la creació d'una notable xarxa de recs, que, en el seu traçat, es conserva avui gairebé intacta.

L'any 2003 unes obres al canal industrial van posar al descobert les restes de l'antiga séquia del molí de Reguant, restes que van poder documentar-se amb cert detall després d'una petita intervenció arqueològica¹². Aquella antiga séquia es va eixamplar i aprofundir, augmentant-ne el cabal, quan es va construir la fàbrica tèxtil Abadal, entre els anys 1898 i 1903.

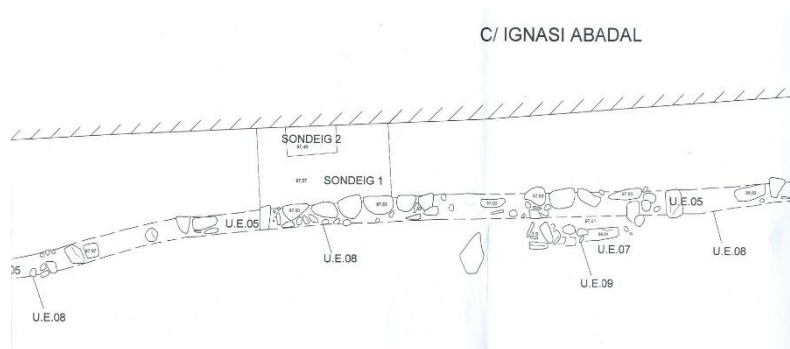
8 Ramon de Calders era el castlà de Súria per a Ramon de Montcada (ACA, perg. núm. 386).

9 APMR, perg. núm. 2. El Gorg de l'Olla és un topònim encara existent a Súria. Se situa en el riu Cardener en la seva confluència amb el torrent dels Galàpets, enfront de la pujada del Poble Vell, a tocar l'actual pont de Salipota. Fins no fa massa anys, el torrent dels Galàpets es coneixia com a torrent del *Pèlic*, nom que prové de pèlag, sinònim de gorg. En el document esmentat, el gorg de l'olla s'anomena *pelagum de Olla*.

10 Bonnassie, 1979, p. 400.

11 Fàbrega, 2004.

12 Fàbrega, 2004.

L'antiga séquia del molí de Reguant. Intervenció arqueològica. Any 2003.

El canal industrial Abadal i l'antiga séquia del molí de Reguant, durant la intervenció arqueològica.

Horts de les Hortes o Areny del Cardener

Les hortes de l'Areny constitueixen el grup més important d'hortes de Súria. Cap a l'any 1914 hi havia 24 horts a la dreta del canal Abadal i 110 a l'esquerra, que corresponien a 109 regants integrats en la Comunitat de Regants.

El document de 1187, citat abans, no esmenta explícitament l'existència d'una horta a Súria, tot i que és probable que ja existís de molt abans. De fet, en dos documents del 21 i del 22 de juny

de l'any 992, s'esmenten horts i hortals als termes de Callús i Súria, així com recs i molins amb *caput aquis, subtus aquis* i rescloses¹³. Les terminacions que donen els documents corresponen als actuals termes municipals de Callús i Súria, la qual cosa no permet precisar on i quants eren aquests horts, recs i molins, tot i que queda clar que totes les aigües de regadiu provenien del riu Cardener.

La primera notícia explícita de la presència d'un hort a l'Areny la trobem el 11 de febrer de 1195, quan, en el seu testament, Pere de Reguant lloga al seu fill Ramon un hort a l'Areny: *ortum Arengio qui est iusta regum in faraginar de Ermengadio de Solario et de Petri de Chosta Frigida*¹⁴. Cal destacar que el document parla d'un rec i, tot i que la presència d'hortos porta en general implícita l'existència de recs¹⁵, aquesta és la primera notícia explícita d'un rec, rec que es trobava en el farraginal d'Ermengol de Soler i de Pere de Costafreda. Més endavant, l'any 1334, Bernardó de Torre, reconeix que Pericó de Costafreda, de Súria, li ha pagat mitja gallina del cens anual que li fa per un hort que té a l'*Arennius de Sorisa*¹⁶. El 8 d'octubre de 1369 trobem clarament l'existència de l'*orta del Areny*¹⁷ com a conjunt d'hortos. El 20 de juny de 1396 es torna a esmentar l'horta de Súria: *quandam sortem terre sitam in orta dicti castri*¹⁸.

El primer document que ens permet visualitzar l'estructura de parcel·les (quadrons) de l'horta de l'Areny, és del 9 de maig de 1407 quan trobem les terminacions d'un hort situat a l'Areny: *Et affrontat a parte orientis cum quadam sorte terre Jacobus ça Vila et a parte meridie cum quadam sorte terre Guillelmi ça Serra dicti castri et ab occidente cum rego sive cequia que tendit versus molendina vocata del Areny et a parte circii cum quadam sorte terre heredis Periconi Perpiniani quondam dicti castri*¹⁹. Tot i que el document parla de sorts de terra, no tenim cap dubte que es tracta d'hortos.

Que l'anomenat històricament Areny és el què avui es coneix com les Hortes queda clar en el document esmentat abans, del 9 de maig de 1407: *loco nominato l'Areny de Sorisa sive orta dicti castri*. El 4 de juliol del 1439 s'esmenta un hort *in Areyno sive Orta de Soria*²⁰. Mica en mica el nom de l'Areny va anar sent substituït per les Hortes, de manera que en els documents del segle XVI ja pràcticament només es parla de les Hortes.

El 1774, en el capbreu de la castlania del Santuari del Miracle (Riner, Solsonès) a Súria, s'esmenten diversos horts a *la partida dita de las Hortas y Areny de Cardaner*²¹. També en el capbreu de 1790, dels feus del ducat de Cardona a Súria, s'esmenten diversos horts de regadiu situats en *la partida dita de las Hortas y Areny de Cardoner*²².

Pel què fa al domini directe de l'horta, des d'antic hi hagué conflictes entre els ducs de Cardona i els successius castlans. El sistema feudal era tan complex que tot sovint hi havia conflictes entre els diversos rendistes, i a base de compres i vendes els pagesos acabaven pagant censos i rendes a diversos senyors, els quals solien reclamar-se els uns als altres drets sobre unes mateixes terres. Les disputes entre els Cardona i els seus castlans de Súria van arribar al punt culminant l'any 1494, quan el llavors castlà, Maties Fontcalda, va començar a exigir pagaments per drets que en molts casos no li pertocaven. La disputa va obligar a fer una revisió exhaustiva de quins censos i rendes havia de cobrar el duc i quins el castlà. Pel què fa a l'Areny va quedar clar que *ver és que lo*

13 Ordeig, 1999, docs. 1635 i 1636, p. 1164-1167.

14 APMR, perg. núm. 4.

15 La documentació a vegades parla d'hortos de secà.

16 ACBG, AHPM Tr. 142, s.f.

17 ACBG, AHPM Tr. 306, s.f.

18 ACBG, AHPM Tr. 424, s.f.

19 ACBG, AHPM Tr. 547, s.f.

20 APMR, perg. núm. 71.

21 ADS, Capbreu núm. 106.

22 ACA, Notarials, Cardona, 76.

*delme de las honors dites del Areny és del dit feudater, perquè nos trobe en lo dit Areny que lo senyor y prengue delmes*²³. Des de llavors els censos i rendes de l'horta de l'Areny van correspondre majoritàriament als castllans, i es van acabar les disputes, tot i que hem vist que en el capbreu de 1790 el duc de Cardona rep censos i delmes d'alguns horts de l'Areny.

Pel que fa als conreus de l'horta, la documentació és molt poc explícita. Deixant de banda els anomenats conreus americans (patata i blat de moro) que es van introduir molt tard, sabem que antigament es conreava lli, cànem i safrà. Plantes que ja fa anys van desaparèixer de l'horta local. El producte més esmentat els segles XIII i XIV és el safrà. Els segles XVII i XVIII abunden els horts de cànem.

El dret d'ús de l'aigua de la séquia del molí pertanyia als Reguant, i al llarg dels segles sempre van aconseguir evitar l'establiment d'altres molins propers al seu. De manera que eren els Reguant els qui concedien el dret de prendre aigua de la séquia a altres persones. En el cas dels horts, a partir del conveni de 1705, que després comentem, el dret de prendre aigua de la séquia es va convertir en un dret col·lectiu per a tots els hortalsans de l'Areny. Tot i amb això, el 18 de gener de 1748 es va redimir un hort *cum aqua ad rigandum*²⁴ i el 27 de juliol de 1754 es va vendre un hort *cum aqua ad rigandum*²⁵. No queda clar si s'ha d'entendre que es redimeix i ven també el dret sobre l'aigua, o simplement que es tracta d'hortos de regadiu. Són, però, dos casos excepcionals, perquè en cap document es parla de la compra o venda de drets sobre l'aigua i, com hem dit, a partir de 1705 el dret d'ús d'aigua de la séquia per regar els horts va ser un dret comú de la universitat de Súrria.

El Rec Gran a les hortes de l'Areny.

23 ACBR, Notarials de Cardona, notari Gabriel Noguers. En el document el senyor és el duc de Cardona i el feudater és el castlà Maties Fontcalda.

24 ACBG, AHPM 5106, fol. 21.

25 ACBG, AHPM 5109, s.f.

Els conflictes amb els recs i les inundacions

L'aigua sempre ha estat un bé preuat, i des de molt aviat van començar els conflictes entre els moliners i els regants per la qüestió de l'ús de l'aigua.

El 7 de febrer de 1587, Jaume Reguant, davant el notari de Manresa, Francesc Pujol, i el batlle de Súria per al duc de Cardona, Jaume Torres de Solernou, deia: *Confirmau senyor notari que requeresch al dit honorable en Jaume Torras assí present que attés molts del loch de Sòria me donan dany a la resclosa y rech del meu molí en lo Reol del riu de Cardener construït, regant y prenentme l'aygua per regar los orts que allí tenen junt al rech del meu molí, inpedintme lo trànsit de l'aygua qui va a les moles, que per consegüent dita resclosa y rech vaja y mire y de aquella après en fassa visura elegint per assò persones del matés lloch de Sòria qui amiden y coneguen la llargària o amplària de la resclosa fins al entrant del dit rech qui va al molí, y après també amiden y reconeguen lo rech quantes canes té de llarch, axí dita resclosa com rech. Y vist que sia per dits experts fassen relació a vostra M. migensant jurament y la relació fassa confirmar per lo notari qui assí és present al qual requeresch, per lo offisi que té, lo reba y confirme, assí que en puga fer hostensió a mon Sr. lo Duch de Cardona y allí deduhir los gastos jo suportó en reparar y reffer dita resclosa al temps que les aygues la sen aporten. En la reparació de la qual los pobl(ad)ors y terrenents del lloch y terme de Sòria no volen contribuir attés se servexen de l'aygua per ortalisas y altres coses que fan en la Horta de Sòria. El batlle va triar com experts a Bartomeu Vilella i Pere Salipota, pagesos de Súria, els quals en continent amidaren la resclosa y rech y an trobat que té entre rech y resclosa té de llargària de la paret del molí fins a l'altra part de l'agua y am trobat que té entre resclosa y rech fins dita paret del molí quatre sentes y nou canes²⁶ y asó diem migensant jurament²⁷.*

Els conflictes entre els moliners i els hortalsans es van acabar l'any 1705 amb una concòrdia que a més endavant comentem, però, com es desprèn del text, els conflictes no sols eren per l'ús de l'aigua sinó per les contribucions per arranjar els estralls provocats per les riuades.

De fet, fins molt recentment, el riu Cardener i les seves rieres tributàries han provocat inundacions periòdiques que, per una banda, han malmès els horts, però per l'altra han aportat grans quantitats de sediments amb nous nutrients, que han enriquit les terres.

El 12 de juliol i el 12 d'agost de 1578 va haver-hi dues fortes riuades, que Jaume Reguant, amo del molí de Reguant, va descriure amb detall:

A 12 del mes de juliol de l'any 1578. A ora del sol post vingué u tal dolobi de de(sic) auygua que montà set graons per la grau del meu molí e la balde del la porta. En fi, que muntave set pals de auygua dins mon molí. En la part de sol yxent, en dret de una sors d'en Solipota, fron(t)ave en lo rech, en la par de sol ponent tanbé del rech de(l) molí afrontave en lo rech e matia auygua en las nades dins lo rech, e tania de la la ribe del camp de ma cassa en fins a la ribe de Tordel. E a trencats molts olivès e àlbes de vora des totas las ortalisas, y més ma ensorrat lo rech del molí, del pont fins en la entrada de la resclossa, y se na duytta la més partide de la resclossa. En Manressa, en Cardona no a de molí nengú que puguès molre. Portà unasgléja de Cardona, la porta de ditas esgléja la vortà de desí del meu molí. Endorocà la coberta del del La Popbla. En fi que memòria de prasones noy ia ni(ngú) als que l'ajen vist tan fort. Més, tanbé m'ensorrà del molí aval del cacau, més me lansà dit pati una molla, y un molla questave en pilons de pedra al costat del pou se na lansades en lo rech del molí, entrà en lo pou e muntave a mixt pilàs. En fi, que està de molt grans

26 Una cana són 1,555 m, per tant, 409 canes són 636 m. De l'actual pont de Salipota (on hi ha la resclosa) al final del canal Abadal (on hi havia el molí de Reguant) hi ha 620 m.

27 ACBG, AHPM 4277, s.f.

danys e molta tara. En l'astapble matà 16 capbs de galines. Se restaren dos mayx(os) en lo nel pus propb del camp, la u fermat e l'altra desfermat. En fi, de manere que va ser misteri, dels maxxos, que l'augua muntave en l'esquena del que e quistave desfermat. Un asa sa tania lo farrer; se restaurà en la grau, tanin lo farrer tostems son asse fins a tan que l'aygua va eser remadiade. E asó jo, dit Jaume Reguant (ne fas), mo mirave de las finestras del molí, en tan que m'estave sens lum perquè nos pran lo foch en lo fornal del farrer, e muntà sobre las manxes. En so durà en serca de dos oras, la gran rigor de aygua. Més, por(tà) un còldol molt gro en la xida de la resclossa. E asó dit Jaume Reguant escric per mamòria, que memòria de prasones non a que tal ajen vist.

A 14 del mes de joliol de l'any 1578, posí jo, en l'ansorament del rech, que lo disapbte ques denou del prasant mes muntaven 157 y set omens sens los qui servesxan. Més, a 10 del mes de agost, contí tots los omens eran trats en la resclossa del meu molí, comtaven los demun dit quatre cccc omens; encare nostave bé, mi faltaven 50 omens. E a 11 vingué a 11 de agost, ja de nits, un levasi²⁸ que muntar sinq graons que són sinq pals en la grau del molí. Avia sis boricos en l'astapbla e dos mulles en la farrerria, dos mulles e un borico del farrer. Y no montà dintre lo molí de dos pals y dos dits tant com la de dotza del mes de joliol, que na muntat set graons que munta set pals, aquesta ques vingude de doza + mes de agost any 1578 se se(sic) m'enpotà la resclossa tota, de tal manera que no ya res ni senyal de resclossa. L'astecade més la enpadr(à), se naporat de tal manera que ya molt que fer (al) pont qui tape l'algua qui va (del) molí fins a l'entrant del la resclossa. No si conés rech sinó per tan o a desfet y posat roques grossas com uns sachs de dos corteras. En fi, que mentra que l'aygua estagué gran la primera venguda eram quinza personas que totom ploraven de por, las por(tas) del molí està pixjade ab un perpals de ferro. Va trigar en serca de mijora, va venir més gros, la vas pixxaren la porta del molí en dos perpals e axí las portas se detangueran que nos ban obrir en canto. Se sa tanir molt ben enpadrat e ben fort, que tostems y done gran combat quan ve tan gros. Més, se na portat la resclossa del La Popbla, y lo casal qui cobre la molle fins més aval del la molla, y tots los gornimens de caxxes y tramules. Més, lo molí d'en Mallagariga la resclossa e rech. Més, en Clussa de Cardona la resclossa e agravant lo rech y lo molí de l'oli y molts orts tencats, que tots los se na duysts. Més, lo del Calvet se na portade la resclossa y la meytat del la cassa. En Noalles tota les resclosses, los molins de Buydesachs la resclossa, y molts altras molins. Ne Ribera tania un molí vel fortísim de g[.]mase qués sespallat. Lo d'en Fexas de Guaner tanbé sa espallat. Lo molí de [.]gorde tanbé sespallat resclossa y par de cassa. En fi, no a restat molí, que moguès de Súrria enamunt, que molguès, si no lo de Pal(à) y sastre Xixons, en fins a Barsalone ensepbta lo d'en [..], aquestos molguera dins [..] dies²⁹.

28 Llavaci: aigua, xàfec (Coromines, 1985: vol. V, p. 104)

29 APMR, Quadern Manuscrit, s.f.

Inundacions de 1907. El Cardener al seu pas per Súria. Les boques al centre de la foto són els estelladors d'entrada al canal Abadal.

De les darreres inundacions, la més greu va ser la de l'any 1907, que va provocar importants danys al casc urbà de la població. La darrera inundació va ser l'any 1982.

Les hortes de l'Areny en la inundació de novembre de 1982.

La concòrdia sobre els recs de les Hortes

El 19 de març de 1705 els Reguant, propietaris del molí de Reguant, i la universitat de Súria van arribar a una acord per posar fi als conflictes entre els moliners i els regants, i establir les regles sobre l'ús de l'aigua de la séquia. La concòrdia posava fi a un llarg plet a la cúria ducal de Cardona entre els Reguant i la universitat de Súria. Per un antic privilegi, la universitat de Súria podia fer talls entre els seus habitants per fer front a les despeses comunes. Els Reguant deien que ells mai havien pagat res pels seus molins de Reguant i de la Pobla i que així havia de seguir. Els còsols deien que havien de pagar la part proporcional que els correspongués. Finalment, en la concòrdia de 1705, s'estipulava que els Reguant no pagarien mai res en cap talla pel seu molí de Reguant ni pel de la Pobla, mentre aquest darrer estès en mans dels Reguant. A canvi, els Reguant permetien prendre aigua perpètuament de la séquia del molí per a regar les hortes, sempre que no impedís el funcionament del molí quan s'hagués de moldre. Cal fer notar que els recs tenien preferència sobre el molí, ja que quan els regants volguessin regar els Reguant havien de posar les tanques a l'entrada d'aigua al molí.

Per la seva importància, transcrivim el document complet:

Die decima nona mensis Martii anno a nativitate domini 1705 in domo concilii universitatis villa et termini de Súria, diocesis Vicensis.

In Dei nomine. Noverint Universi etc.

Com en la Cúria Ducal de la Vila de Cardona, Bisbat de Solsona, se aportàs plet, qüestió y causa devant del Magnífich Batlle de la dita Vila y Batllias de Cardona per lo Exm. Sr. Duch de Cardona etc. a relació del Magnífich Mr. Francisco Jordana y Canals en quiscun dret Dr., en dita vila populat, assessor ordinari seu y del Ducat de Cardona y actuari de aquella Miquel Mitjans per las autoritats Apostòlica y Real notari públich y escrivà de dita Cúria devall escrit, per y entre Joan Reguant pagès del mas Reguant del Molí del terme de la vila de Súria, Bisbat de Vich, y de dit Ducat de Cardona, agent de una, y los honorables cònsols eo la universitat de dita vila y terme de Súria defendents, de part altra. Pretenent dit Joan Reguant en dita causa estar d'esta part de quaranta y més anys, de tal manera que noy ha memòria de hòmens en contrari, y vuy dia present, en quieta y pacífica possessió o quasi de la llibertat de no pagar per rahó de un molí que té y posseheix en dit terme de Súria talls ni impositons algunas imposadoras per pagar mals y dèbits del mateix terme, intentant per dit effecte lo possessori summaríssim interim retinenda o aquell que de dret li era més útil y convenient. Y lo contrari pretenent la dita universitat de dita vila y terme de Súria, çò és, de haver de ésser imposit silenci pèrpetuo en y sobre la pretesa menutenció per dit Joan Reguant intentada per resistir lo dret a aquella. Y que la dita universitat de Súria d'esta part de moltíssims anys, en forsa de privilegi a ella concedit per los Exms. Srs. Duchs de Cardona, està en quieta y pacífica possessió de imposar tall o collecta entre los particulars de dita vila y son terme. Y que havia de ésser conservada y mantinguda en la dita quieta y pacífica possessió o quasi en que està, ab acistència de dret de augmentar y disminuhir lo tall a sos particulars, servada entre ells equitat y proporció, si y conforme als honorables cònsols y consell de dita universitat apar justificat y rahonable, valentse per dit effecte del interdicte interim retinenda o altrament del remey a dita universitat més útil y oportú. Com ditas y altrás cosas en los trasllats de dita causa als quals se fa relació estan respective més llargament contengudas.

Y com sobre la prosecució de dita lite y causa esperassen las ditas parts suportar grans y excessius gastos y molèstias, per çò, desitjant evitar aquells y aquellas, ab intervenció de algunas notables personas, lo bé, pau y quietut de ditas parts zelants y affectants, són vingudas las ditas parts, çò és, lo dit Joan Reguant y Joseph Reguant Boladeras y Vilalta, jove pagès, pare y fill, de una, y dita universitat y singulars de dita vila y terme de Súria, de part altra, a la transacció, concòrdia y avinença següent:

Primerament és estat pactat, ajustat y concordat entre ditas parts que per lo que ab altre capítol la dita universitat de dita vila y terme de Súria convindrà y en bona fe prometrà als dits Joan Reguant y Joseph Reguant Boladeras y Vilalta, pare y fill, de no tallar ni imposarlos a ells ni als seus en dit molí de Reguant successors tall algun per rahó del sobredit molí de Reguant ni per lo molí de pertinèncias del mas de la Pobla, mentres aquell dits pare y fill Reguant tindran y possehiran, los quals molins dits pare y fill Reguant tenen y posseheixen en lo dit terme de Súria com dit és, que ells dits Joan Reguant y Joseph Reguant Boladeras y Vilalta, pare y fill, tingan de donar y concedir, segons que ab tenor del present capítol donan y concedeixen a la dita universitat de dita vila y terme de Súria y als singulars de aquella presents, absents y esdevenidors, del dia present en avant, perpètuament, tota la aygua que dita universitat de dita vila y terme de Súria y sos singulars presents, absents y esdevenidors auran menester pera regar las hortas y pessas de terra que respectivament tenen y posseheixen en dit terme de Súria sempre que la tindran menester, de la aygua, és a saber, que del Riu Cardoner passarà per la síquia del dit molí de Reguant ab tal que no se abdiquia y privia a dits pare y fill Reguant ni als seus en dit molí de Reguant successors lo fer molrer dit molí mentres tindran que molrer. Y que quiscuna vegada que la dita universitat de Súria o sos singulars o lo altre de aquells volran regar, hagen y tingan obligació de anar a la casa de dit molí de Reguant a dir a dits pare y fill Reguant y a sos successors que posian las posts o paletas tant dins

com fora en las tancas de las molas de dit molí de Reguant. Y en cas que dits pare y fill Reguant y sos successors no posassen o no volguessen posar ditas posts o paletas tant dins com fora de ditas tancas en tal cas pujan y sia lícit y permés als honorables Batlle y Cònsols de dit terme de Súria de sa pròpia autoritat, sens emperò paga ni salari algun, posar las ditas posts o paletas en totas las sobreditas tancas. La qual aygua pera regar la dita universitat de Súria y sos singulars pujan pendrer per las setse tancas o oberturas que vuy se troban en dita síquia, que són, çò és, a la part de solixent de dita síquia una en las terras de Domingo Miralles, pagès del terme de Ardèvol, altre en terras de Christòfol Reguant y Cirvent, altra en terras de la Rectoria de dita Parròquia de Súria, altra en terras de Maurici Balaguer, altra en terras de Aleix Pla, altra en terra de la Carlania de Súria, y dos en terras de dit mas Reguant del Molí, en lo camp anomenat de la Ferraria. Y a la part de ponent de dita síquia una en las terras de dit mas Reguant del Molí en lo camp nomenat de la Obra Nova, altra en terras de Joseph Santamaria y Garrigosa, altre en terras de Jaume Costafreda y Soler, altra en terras de Joan Savila de la Rocha, altra en terras de Francesch Claret, altra en terras de Ramon Subirana y Salipota, y altra en terras de Jaume Savila de la Rocha, habitant en dita vila de Súria. Y en cas que ab alguna vinguda de dit Riu Cardoner, o altrament, se espallàs la resclosa de dit molí de Reguant, de forma que la dita universitat de Súria y los singulars de aquella no poguessen tenir aygua pera regar ditas hortas y pessas de terra, en tal cas los dits pare y fill Reguant y los seus en dit molí de Reguant successors hagen y tingan obligació, dins quinze dies après que dit Riu Cardoner donarà lloch per poderse treballar en dita resclosa, a sos propis gastos de dits pare y fill Reguant y dels seus en dit molí de Reguant successors, de adobar y reparar o fer adobar y reparar dita resclosa així que dita universitat de Súria y sos singulars tingan aygua bastant pera regar ditas hortas y pessas de terra. Lo que attendrer y cumplir, tenir y observar, prometen los dits pare y fill Reguant sots obligació de tots y sengles béns seus mobles y immobles, haguts y per haver, ab totas renunciacions degudas y pertanyents. Y ab jurament llargament. En virtut del qual jurament lo dit Joseph Reguant Boladeras y Vilalta assereix ésser menor de vint y sinch anys major emperò de dinou anys renuncia per çò al benefici de sa menor edat, lezió e ignorancia, restitució in integrum demanant, y a tot y qualsevol altre dret y lley que en assò valer y ajudar li poguès.

Item, ab altre capítol los honorables Joan Savila, batlle de dita vila y terme de Súria, Jaume Torras de Solernou, Joan Quinquer, Joan Fàbrega de Serarols y Jaume Vilella, lo present y corrent any cònsols de dita universitat de dita vila y terme de Súria, Barthomeu Comes, Joan Lladó, Jaume Alzina, Víctor Balaguer del Tordell, Mariano Vilaseca, Magí Costafreda, Joseph Camprubí, Ramon Subirana y Salipota, Christòfol Reguant y Cirvent, Hermenter Claret y Francesch Claret, singulars y habitants de dita vila y terme de Súria, convocats y congregats en la forma acostumada en la casa del concell de dita universitat de Súria, ahont per a tractar los negocis de dita universitat se acostuman convocar y congregar com a major y més sana part, y més que las dos parts dels singulars de dita universitat de Súria, haguda rahó dels absents y altres legítimament impeditos que en dita convocació y congregació no poden entrevenir, fent y representa(n)t la dita universitat y terme de Súria, fent emperò estas cosas en quant menester sia ab autoritat y decret del Magnífich Batlle de dita Vila y Batllia de Cardona per lo Exm. Sr. Duch de Cardona devall auctorisant y decretant. Convenen y en bona fe prometen als dits Joan Reguant y Joseph Reguant Boladeras y Vilalta, pare y fill, a estas cosas presents y a sos successors, que en ningún temps per rahó del casal de dit molí de dit mas Reguant tallaran ni imposaran tall algú a dits pare y fill Reguant ni a sos successors, com ni tampoch per rahó del casal del dit molí del dit mas de la Pobla mentres, és a saber, que dit pare y fill Reguant y sos successors lo possehiran. Y per attendrer y cumplir ditas cosas ne obligan tots los béns y emoluments de dita universitat mobles e immobles, haguts y per haver, ab totas renunciacions degudas y pertanyents. Y ab jurament llargament.

Item, ab altre capítol és estat pactat, avingut y concordat entre ditas parts que per ocasió y causa de la present transacció y concòrdia hagen de cedir y renunciar, segons que ab tenor del pre-

sent capítol de son grat y certa sciència cedeixen y renuncian, a la sobredita lite y causa, drets, mèrits y prosecució de aquella, convenint y en bona fe prometent la una part a la altra, ad invicem et vicissim, que per rahó de dita lite y causa, drets, mèrits y prosecució de aquella nos molestaran ni inquietaran, ni dita causa continuaran ni proseguiran per si ni per interposada persona, ans bé llibere y espontàneament en la dita lite y causa, drets, mèrits y prosecució de aquella se imposan las ditas parts a si y als seus silenci y callament perpètuu, fentse entre si bo y perpetual fi y diffinició ab pacte firmíssim de no demanar més cosa alguna, ab cancellació de tots los procehiments fins assí en dita lite y causa fets. Y ab jurament llargament.

Et ideo nos dictae partes laudantes approbantes ratificantes et confirmantes dicta et preinserta capitula transactionis et concordia et unum quodque eorum insolidum ac omnia et singula in eisdem et eorum quolibet insolidum contenta. Renunciantes exceptioni dictionum capitulorum sic ut praedicitur non initorum rei ita non esse etc. Gratis etc. Convenimus et bona fide promittimus nos dictae partes, una scilicet pars nostrum alteri et nobis ipsis ad invicem et vicissim praedicta capitula transactionis et concordia et omnia et singula in eis et et eorum quolibet insolidum contenta et expressa prout ad viramque partem nostrum respective tangunt et conserunt attendere et complere tenere observare et in nullo contrafacere nec venire jure aliquis causa nec etiam ratione sub obligationibus renuntiationibus caeterisque clausulis et cautelis ac juramento large in dictis et praesertis capitulis transactionis et concordia et quolibet eorum insolidum respective appositis et contentis etc. Actum etc.

Testes firmarum omnium praedictorum simul firmantium sunt Augustinus Meya, textor lini, et Hemetherius Santamaria agricola in dicta villa de Súria habitatores ac discretis Hyacinthus Mitjans et Llenguart notarius publicus dicta villa Cardona qui ultimus in his vice et loco ac uti substitutus³⁰.

Els horts en l'època de la castlania del santuari del Miracle

El 1672, Josep Trias, castlà de Súria, en el seu testament, va llegar la castlania de Súria al Santuari del Miracle³¹. Aquell llegat va donar lloc a un llarg plet amb el duc de Cardona, senyor de Súria, perquè aquest pretenia que la castlania es tenia en feu seu i no havia lloat la cessió de Josep Trias al Miracle. Finalment el 1724 es va posar fi a les disputes amb una concòrdia, on el duc reconeixia el Santuari del Miracle com a castlà de Súria, a canvi que aquest reconegués que la castlania la tenia en feu del duc³². Durant el curs del litigi el duc havia embargat les rendes de la castlania.

La tradició oral local sempre ha afirmat que els recs dels horts els van fer els frares benedictins del santuari del Miracle. No hi ha dubte que els horts de l'Areny i els recs existien molt abans que el santuari del Miracle es fes càrrec de la castlania de Súria. També és cert, però, que el santuari va emprendre moltes obres de millora en el terme de Súria i, entre altres, va fer obres a l'Horta, tot i que no sabem quina mena d'obres. En qualsevol cas, al llarg de la seva història, els recs dels horts han sofert moltes millores i operacions de manteniment. El seu ús continuat, i la forta acció d'erosió de l'aigua, fan que molt sovint s'hi produeixin fuites i trencaments, i que calgui fer-hi reparacions. Atès que es tracta d'una plana sedimentària del riu, les inundacions han malmès moltes vegades els horts i els recs.

L'any 1680 tenim documentades unes obres *al cap de las Hortas*, que devien ser prou importants per requerir la direcció d'un mestre de cases i fer-ne un plànol:

30 ACA, Notarials Cardona, 115, fol. 90-94 de 1705.

31 ACBG, AHPM 4658, s.f. i Baraut, 1962, p. 191-197.

32 AHPB, 922/9, fol. 184-198.

Item, al primer de 8bre 1680 ab lo Mariano Baixas havem baixat a Súria per trasar la obra se a de fer al cap de las Hortas. Havem gastat sis sous ----- ll 6 s³³.

Els Baixes³⁴ eren una nissaga de mestres de cases, de Cardona o de Solsona, que van tenir diverses actuacions a la vall del Cardener. Tenim documentats, de forma quasi contemporània, una o dues generacions de Baixes. Pere Baixes apareix els anys 1645 i 1647 treballant a Coaner (Sant Mateu de Bages). Antoni i Marià Baixes els trobem 40 anys més tard fent obres al castell de Súria, per compte del santuari del Miracle. Probablement fossin de Solsona, tot i que l'any 1645 un mestre, anomenat Pere de Cardona, treballa a Coaner, i el 1647 és Pere Baixes qui fa obres a Coaner. Creiem que podia ser el mateix mestre de cases.

De totes formes, sembla força clar que la xarxa de distribució de l'aigua no ha patit variacions destacables en el seu traçat al llarg de la història, tot i les freqüents reparacions, i l'únic que sembla haver-se produït són algunes ampliacions dels terrenys de regadiu, particularment a les hortes del Salí.

Horts del Salí

A mitjans del segle XIX l'horta de l'Areny va ampliar-se amb nous horts a la plana del Salí. El Salí és una petita plana al·luvial situada on la riera de Tordell s'uneix amb el riu Cardener. El més destacable és que allà hi ha el dom del jaciment salí, i la sal es troba a pocs metres de la superfície. A l'edat mitjana s'hi explotà una mina de sal i l'any 1912 s'hi descobrí el primer jaciment potàssic d'Espanya. Tradicionalment eren terres dedicades a la vinya i l'olivera³⁵, però entre els anys 1866 i 1885 Ramon Serra, un dels propietaris, va demanar permís per agafar l'aigua del Rec Gran, abans d'abocar-la al Cardener, per regar les terres del Salí. El problema era que s'havia de creuar la riera de Tordell, cosa que es va fer construint un sifó que travessa la riera per sota la seva llera. Aquest sifó i la xarxa de recs encara funciona actualment. D'aquesta forma el Salí es va convertir en una zona d'hortes regada amb la mateixa xarxa de l'Areny, que així va ampliar el seu recorregut.

En el seu projecte, Ramon Serra argumentava que:

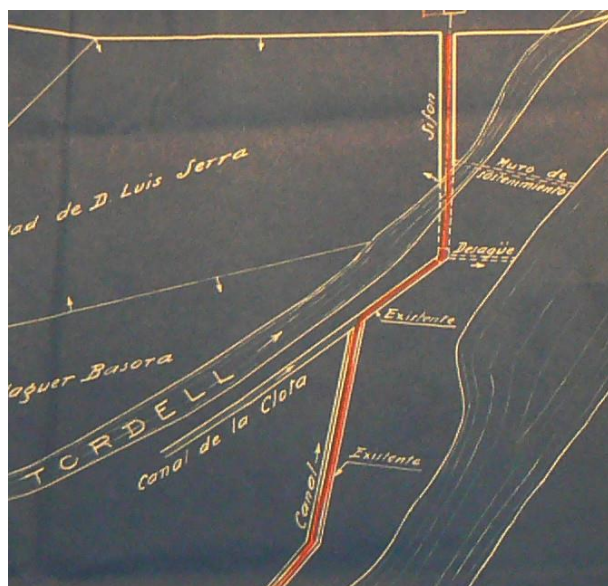
Las aguas para el riego de la huerta de Súria se toman del rio Cardoner por medio de una presa que las eleva y son conducidas por una acequia molinar que la suministra por diez y seis boquetes, con el objeto de estender el riego en aquella llanura. El primero de estos boquetes hiendo de E. a O. atraviesa transversalmente el regadio enunciado y luego longitudinalmente de N. a S. hasta desaguar en la citada riera de Tordell en terreno de D. Francisco Balaguer. Allí, prolongándose este conducto podría atravesar la riera por el sistema de un sifón, es donde el esponente, usando de los derechos como vecino de la villa, intenta regar las dos cuarteras, dirigiendo luego las aguas sobrantes al rio Cardoner con quién linda³⁶.

33 ASMR, Manual núm. 3 (Llibre de deslliurades de Súria), fol. 100.

34 El cognom apareix com a Baixas, Baixa o Baixes, Hem adoptat aquesta darrera forma.

35 Tot i que alguna petita part devia ser de regadiu, perquè l'any 1837 allà s'esmenta el «camp del regueret» (ACBG, AHPM F-416, fol. 210-213).

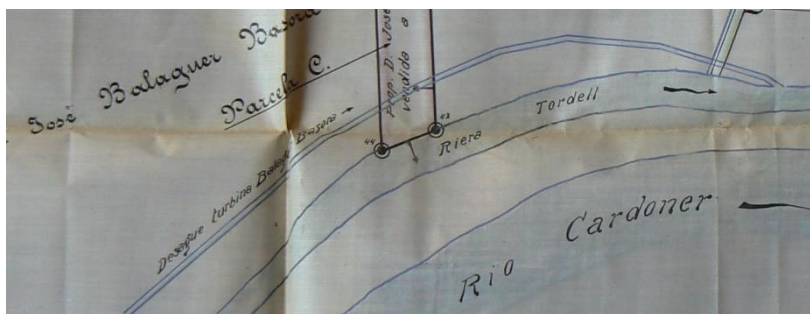
36 AMS, Fons de la Comunitat de Regants, document solt.

Plànol de "Minas de Potasa de Súrria". Any 1923.

Els intents d'ampliar les terres de regadiu al Salí no es van acabar amb aquell sifó.

El 1907, el Govern Civil de Barcelona va concedir a Víctor Jover Castells autorització *para aprovechar aguas del rio Cardoner en cantidad de 70 litros por segundo sobrantes de las que se utilizan en los riegos de los huertos de Súrria, conducidas por las acequias llamadas "Rech Gran y Rech de la Clota" situados en la orilla izquierda del rio, trasladando dichos sobrantes a una finca de V. por medio de un canal y su sifón para cruzar la riera de Tordell y producir un salto de 4,20 metros, cuya fuerza utiliza en un molino de aceite y cuando este no funciona en dar movimiento a una noria para la elevación de aguas que hoy se verifica por fuerza animal.* Aquesta sínia treia l'aigua d'un pou i es destinava a regar³⁷. Aquest salt es degué construir, perquè en diversos plànols de "Minas de Potasa de Súrria" apareix el traçat de la sortida de la turbina. Actualment no en queda ni rastre.

Plànol de "Minas de Potasa de Súrria" on es veu la sortida d'una turbina al Salí. Relacionat amb l'anterior, el 1909, l'amo de la casa de Tordell, Josep Balaguer i Basora, va comprar un tros de terreny a Lluís Serra a los fines de abertura en la deslindada porción de terreno de un canal para el aprovechamiento en su finca llamada Salí de las aguas sobrantes de los riegos de los huertos de Súrria procedentes del rio Cardoner cuya concesión el mismo tiene, y en términos de que si el comprador no destinare a tal uso y a los otros que le convengan para desarrollo de las obras o reparaciones del indicado canal y demás conveniencias de semejante aprovechamiento el propio terreno, habrá

37 APPL, Gobierno Civil de la Provincia de Barcelona. Jefatura de Obras Públicas. Negociado de Aguas.

*el Don Luis Serra y Sala el derecho de rescindir el presente contrato y de readquirir en su virtud por el mismo precio que se dirá de esta venta la porción de terreno enagenada*³⁸.

Per la mateixa zona, segurament a l'anomenat rieral de Tordell, i que actualment és una gran esplanada d'aparcament de camions, però que fins no fa massa anys era també una zona d'horta, l'any 1908 hi havia un motor de gas per extreure aigua d'un pou per regar: *tres piezas de tierra unidas formando una sola finca que a título de establecimiento a primeras cepas poseen Antonio Aduart, Jaime Sibila y Juan Claret, de cabida aproximada diez y seis cuarteras, o sean cuatro hectáreas setenta y cuatro áreas y veinte y cuatro centiáreas, con un yermo a ellas unido, y además un cubierto para pajar, otro para estiércol, otro gallinero y otro para motor de gas con el motor al mismo adosado para la extracción de agua de un pozo para riego*³⁹.

Entrada del sifó del Salí.

Sortida del sifó del Salí.

Sínies a les hortes

Tenim documentada la presència d'algunes sínies a les Hortes. El sistema bàsic de regadiu a l'Areny és per gravetat. L'aigua es pren a un nivell més alt que el de retorn al riu, i, al llarg del seu recorregut, aprofita el suau pendent del terreny per repartir-se per tota l'horta. En algun cas, segurament perquè el nivell de les terres a regar era més alt que el nivell on es prenia l'aigua, es van construir sínies per pujar l'aigua.

Així, trobem que el 20 d'abril de 1747, Ignasi Reguant va vendre a Maurici Quinquer, a carta de gràcia, un hort a les Hortes⁴⁰. Anys més tard, el 1770, Maurici Quinquer hi va construir una roda hidràulica per regar les seves terres i les dels horts veïns:

Concessió

Dia onse de juliol mil setcents setanta en la ciutat de Manresa, bisbat de Vich.

38 ACBG, AHPM 6145, fol. 1839-1842.

39 ACBG, AHPM 6140, fol. 1539-1548.

40 ACBG, AHPM 5092, fol. 118-119.

Sia manifest y notori: Com jo Ignasi Reguant⁴¹, pagès del terme y parròquia de Sant Christòfol de la vila de Súria, bisbat de Vich: Atenent y considerant que nos, los infrascrits Maurici Quinquer, també pagès de dita vila, aquí present y baix acceptant, mitjensant los pactes baix escrits y continuats y en forsa del contracte de paraula entre nosaltres fet y convingut, plantareu y construhireu de poch temps a esta part, en la acèquia del molí fariner meu propi construhit y edificat en lo terme de la dita present vila y en la partida vulgarment dita de las Hortas, aquella cínia o roda per a trauerer aigua per si sola de dita acèquia y regar las terras que a ella teniu immediatas per la part de ponent, [...] que a sol ixent afronta ab terras viñas ditas las Moreras, pròpias de la capella de N. S. del Miracle, mediant lo camí real de anar de la dita present vila a la ciutat de Manresa, y altres parts, al efecte de usarse tot lo temps de la vostra vida natural, podent deixar lo mateix ús y servitut de ella, si bé vos apareixerà, a Francesca Quinquer muller vostra, durant la vida natural y conservantse viuda de vos y no altrament. Y que tot fou ab la esperansa de posar y trahir dit contracte en escrits y pública forma a fi de evitar y fugir dificultats que en lo venider podrian sucitar-se.

Per çò: de grat y certa sciència mias, per mi y mos hereus y successors qualsevols que sian, dono y concedesch a vos dit Maurici Quinquer per tot lo temps de dita vostra vida natural, y de la dita Francesca Quinquer y Vilar muller vostra, mantenintse emperò viuda de vos tant solament y no més, la facultat y llicència de tenir la dita cínia en la dita acèquia mia y lloch sobradesignat y usar de ella per a regar las terras que a sa intermediació teniu situades, havent vos a vostres propis gastos de cuydarla y governarla, prenent la aigua que se vos apareixerà per lo sobredit efecte; la qual llicència y facultat vos dono ab los pactes següents:

Primerament: que en lo cas de premorir vos a la dita Francesca muller vostra pugau deixarli y llegarli lo usdefruyt de dita cínia y la servitut de la aigua, en lo mateix modo vos tinch a vos concedida, tot lo temps de sa vida natural, y que conservarà viudés de vos tant solament y no més, conforme jo ara per las horas li dono dita facultat y llicència, encara que vos no lay declar y llegueu, que bastarà que tinga y pochesca las ditas terras dalt designadas, havent emperò de observar los mateixos pactes que vos en lo mateix modo y forma que baix aniran descrits y continuats y no altrament.

Item: que finida vostra vida y de dita muller vostra cessia dende luego la servitut de dita aigua y cínia y no pugan vostres hereus usarne més, ans bé pugam jo y los meus trauererla y fer trauerer de nostra pròpia autoritat, y així mateix cessia també immediatament que dita muller vostra, en lo cas de què vos sobrevisca, tornarà a casar, per quant sols és ma voluntat lo cedirli la tal servitut tant quant se mantindrà viuda de vos, y no altrament.

Item: que no pugau vos ni dita muller vostra en temps algun introduhir pedras, ni altres embarasos en dita acèquia per la comoditat vostra ni de dita cínia o artifici, ans bé dega esta còrrer per si sola ab lo propi y sol moviment de l'aigua que passa en aquella.

Item: que en lo cas de que dita cínia o artifici actual se convertís o se acabàs o descomponguès per alguna desventura, en est cas pugau vos y dita muller vostra construhirhi y edificari altre de nou del mateix tamany que lo que actualment existeix y no més gran.

Item: que deixant la dita servitut per vostra vida y per la vida y viudés de dita muller vostra, me hajau quiscun any de fer venir sinch hòmens jornalers a treballar, a gastos y despesas vostras, en limpijar la dita acèquia quant jo vos los demanaré e o bé pagarme quiscun any una lliura deu sous per lo import de sinch jornals majors en adjutori dels que jo emplearé en fer limpijar la dita acèquia, a rahó de sis sous per jornal, y lo mateix dega practicar la dita muller vostra sempre y quant vinga lo cas de tenir la dita servitut.

41 Ignasi Reguant va ser casat en primeres núpcies amb Caterina Quinquer, amb la qual va tenir 8 fills. Caterina era germana de Maurici Quinquer i de Joan Quinquer, tots fills de Joan Quinquer i de Josefa Savila, així que Ignasi Reguant i Maurici Quinquer eren cunyats.

Item y finalment ab pacta: que pugau vos y vostra muller cedir la aigua que pendreu a dita acèquia als dueños de las pocsessions immediatas y vehines de las vostras al mateix efecte de regarlas, ab tal que los obligueu y se obliguan a moldrer en lo dit molí meu propri tot lo blat que recolectaran per lo conreu de sa casa durant lo temps de dita servitut, havent emperò de pagar y correspondrer aquells lo import de la moltura, que acostuman y a las horas acostumaran los demás parroquians de dit molí, y no més ni menos. Y si per algún motiu se reusassen en practicarho o no ho practicassen, en est cas tal o tals així reussents no pugau vos ni dita muller vostra cedirlos la servitut de dita aigua ni franquajarlosne poch ni molta.

Y així ab dits pactes y no sens ells ni en altra manera vos fas la present concessió, extraent las ditas cosas de mon poder y domini y posantlas en poder vostre ab tota plenitud de drets per a tenirlas y posseirlas durant vostra vida natural y de la dita muller vostra, conservantse viuda de vos y no altrament, a vostras voluntats sens contradicció de mi ni dels meus, lloant y aprobant la pocsició que ja de ditas cosas teniu en forsa del sobrechalendat contracte de paraula, y en quant menaster sia prometo de nou entregarla y en ella fervos existir durant vostra vida natural y de la dita muller vostra en lo modo queda previngut y pactat, donanvos facultat de pendrerla de pròpria autoritat ab clàusula de constitut, cedintvos tots los drets y accions a mi competents en las ditas cosas al efecte de podervoslas retenir contra qualsevols personas y béns y usar de aquells en judici y fora de ell com millor vos convinga, constituintvos mon procurador com en cosa pròpria.

Y jo dit Maurici Quinquer aquí present accepto la present concessió a mon favor y de dita muller mia fet ab los pactes en ella descrits y continuats, que prometo cumplir y observar baix la obligació de tots mos béns mobles e immobles llargament. Y tots convenim y prometem que contra las ditas cosas no farem ni vindrem per algun dret, causa, baix la obligació de nostres respectius béns. Y quedant advertits que esta escriptura deu registrar-se en lo ofici de hipotecas publicada en est Principat de Cathaluña per los efectes en ella previnguts. Actum ut supra.

=Ignasi Reguant=

=Maurisi Quinquer=

Testimonis de est contracte són Ignasi Barris y Joan Espinalt los dos sastres de dita vila de Súria, y jo Pau Raurès y Capdevila notari públic y real de Manresa, que fas fe conèixer als sobre-dits contrahents que han firmat de sas pròprias respectives mans⁴².

El 8 d'agost de 1791, es va obrir el testament de Maurici Quinquer. Una de las clàusules feia referència a la sinya:

Item: sàpian mos hereu y marmesors que aquell hort que tinch comprat perpètuament en las Hortas de Súria al Ignasi Reguant, com consta ab acte rebut per Joseph Sala y Thomasa, notari de Manresa, envés lo any mil set cent(s) quaranta set, y aixís basta, Joseph Reguant, nebot meu, ne està tan desitjós que aquell hort tornia en sa casa, ho mano al hereu y marmesors meus, que si dit Reguant lo vol cobrar lay entregaran ab los pactes següents, y no altrament, ni per ninguna altre via, qués a saber, que si dits Reguants volan dit hort, han de entregar a mos hereu y marmesors antes de entregar dit hort, hagen de pagar dits Reguants la suma de sinch centas lliures, dich 500 ll, contans moneda Barcelonesa dor o plata, y ab esto vull que nos paguía res de la sinya, ni que paguía fer traurer de allà hont és, y que si se han de pagar ninguns tersos de dit hort, que dit Reguant ho hage de pagar tot; tan solament estaran obligats tots quants posehiran terreno de dit hort estaran obligats en anar a molra en lo Molí de Reguant, pagant multura com los demás. Si dits Reguants se volan encarregar las sinch centas lliures a censal, poran, però no entraran que la mia dona no sia morta, y en pendra lo hort ha de ser a son temps acostumat⁴³.

Anys més tard, la sinya encara existia:

42 ACBG, AHPM 5324, fol. 105-106.

43 ACBG, AHPM 5438, fol. 103-104.

Lo dia 23 de març de 1833, a las dotza tocadás del mitg dia, a la sínia de Súrria, fen sol, y penjaban candeleros de glas de un pam de llarch, y jo los bas teurer tornan de enterro de Ramon Jordana (as) Ramon Llarch, de esta, coñat meu, y era divenras Sant⁴⁴.

Finalment, l'any 1870 es va desmuntar la sínia:

Als últims de octubre de 1870, Rosa Fornell y Vatllaura, viuda de Ramon Reguant y Bosch, promogué un judici de interdicte contra Maurisi Quinquer, per haber aquest, als primers de novembre de 1869, substituït una roda o sínia en lo rech del molí, per la cual estava autorisat ab escriptura ante Pau Raurés de Manresa, al juriol de 1770, per una altre de més ampla y que treya més aygua. Lo Sr. Jutje de Manresa manà, als primers de novembre de 1870, que traguès la dita roda y ho verificà lo dia 18 de desembra de 1870. Dit interdicte se seguí ante lo notari Francisco Suaña y Castell, de Manresa. Lo dia 7 de jané de 1871, Maurici Quinquer cità a conciliació en Manresa a Rosa Fornell, demananli que li deixés posà una roda de las dimensions de la antigua, però Rosa Fornell si oposà, dient que no ho permetria, per las rahons que alegaria en lo jutjat de primera instància de Manresa, si a ell acudia Quinquer. Dit Quinquer no acudí al jutjat de primera instància, abandonà la cuestió y la roda o sínia quedà treta del rech⁴⁵.

Plànol de "Minas de Potasa de Súrria". Any 1925.

També als horts del Salí va haver-hi una sínia, que es degué construir a finals del segle XIX o principis del XX i que, com hem vist, funcionava inicialment per la tracció d'un animal. La sínia del Salí era situada a $x=397084$, $y=4630895$, $z=270$ (ETRS89) i extreïa l'aigua de l'aquífer del torrent de les Guixeres o del Roig. L'any 1925 ja era en desús.

La xarxa de recs de l'Areny en l'actualitat

La xarxa de recs de la zona de l'horta de l'Areny, especialment la situada a la banda esquerra del canal Abadal i també a la banda esquerra del camí que va a Reguant -i que era part de l'antic camí ral de Manresa a Cardona-, es conserva pràcticament íntegra des de temps immemorial. El canvi més destacat va ser la reconversió de l'antiga séquia del molí en el modern canal industrial.

44 APMR, Quadern manuscrit.

45 APMR, Quadern manuscrit.

El canal Abadal cap a 1959.

El 25 de juny de 1898, Ignasi Abadal i Cots, fabricant tèxtil manresà, va comprar el molí de Reguant. Un dels pactes de la venda deia que *en razón a que este contrato de venta se otorga con todos los derechos y servidumbres activas y pasivas inherentes al molino y cosas descritas, el comprador y sus sucesores vendrán obligados a observar y cumplir los pactos que los causantes derecho de don Juan Reguant estipularon con el Ayuntamiento de Súria en diez y nueve de Marzo de mil setecientos cinco con escritura que protocolizó el notario de Cardona don Miguel Mitjans, de cuyos pactos está debidamente enterado el comprador señor Abadal y por tanto deja libre de toda responsabilidad al vendedor por razón de dichos pactos*⁴⁶. Ignasi Abadal va reprendre un antic projecte dels Reguant, i va construir una gran fàbrica tèxtil, que va començar a funcionar l'any 1903. La vella séquia del molí es va haver d'ampliar i es va fer el modern canal industrial que segueix el mateix traçat que l'antiga séquia⁴⁷.

De les 24,59 ha de l'horta de l'Areny, 22,15 ha corresponen al marge esquerre del canal industrial de la fàbrica Abadal. D'aquestes hi ha un sector de 2,56 ha, a la dreta del camí de Reguant, que actualment es dediquen a altres usos. Les restants 19,59 ha estan gairebé totalment conreades, tot i que hi ha horts abandonats i oferts en lloguer. Aquest és el sector més rellevant pel que fa a la xarxa de recs, que descrivim a continuació.

Tots els recs s'inicien en boques situades al llarg del canal industrial Abadal. La xarxa està formada per una sèrie de recs principals que sempre porten aigua. D'aquests surten els recs «finalistes» que porten l'aigua a les eres on hi ha les plantes. Aquests no porten aigua i només s'activen quan cal regar. A la zona descrita hi ha actualment 7 boques. Històricament n'hi havia hagut 8, però fa anys que una d'elles es va inutilitzar.

Hi ha tres subxarxes independents. La del rec de la Clota fa uns 900 m. La més important, la del Rec Gran, té uns 2.800 m, i, finalment, una tercera subxarxa fa uns 1.600 m. Excepte el rec de la Clota, que no es bifurca ni rep aigua de cap altre rec, els altres dos, de tant en tant, s'uneixen i es bifurquen en diferents brancals. Hi ha un sector entre el camí de Reguant i la fàbrica Abadal que des de fa uns anys s'ha convertit en un tancat per a cavalls, però a través del qual encara circulen els recs que servien a l'horta que hi hagué allà. Aquest sector no l'hem inclòs en el mapa ni en el metratge.

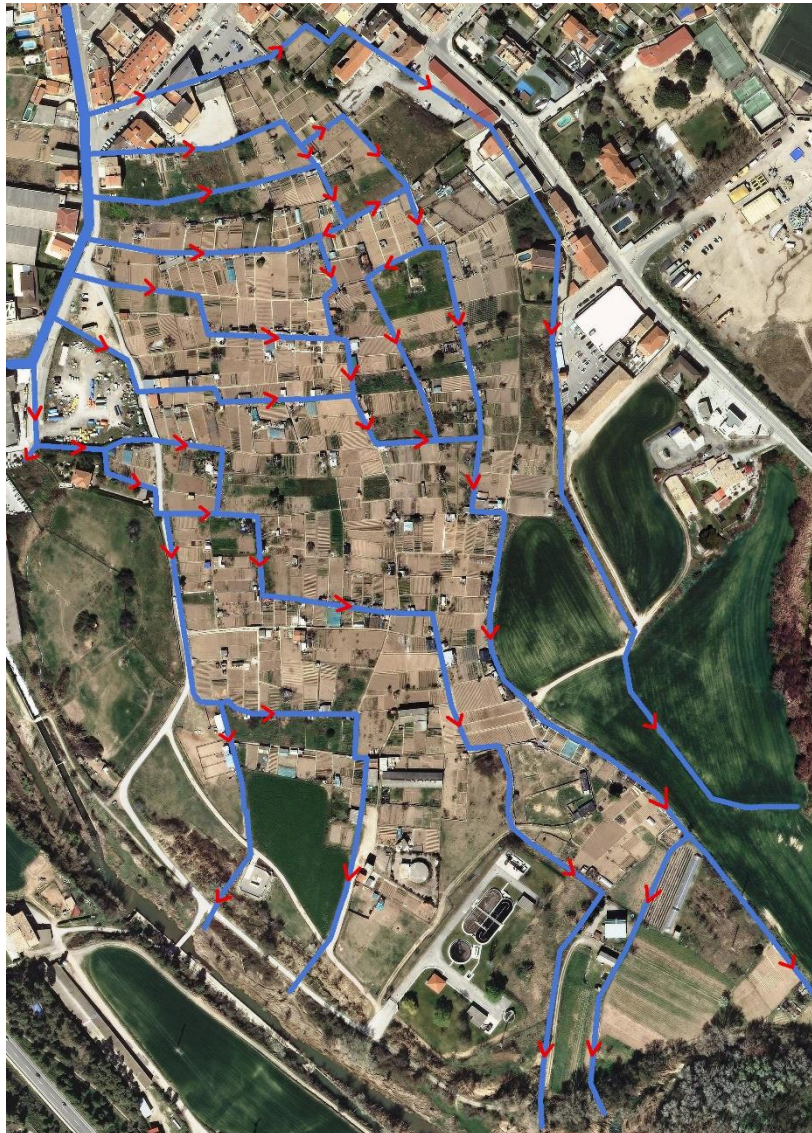
46 ACBG, AHPM 5891, fol. 589-594.

47 Fàbrega, Fons i Llobet, 2014, p. 140-148.

Dins de l'Areny hi ha una partida anomenada la Clota de Tordell, on hi havia horts de regadiu, documentats l'any 1836: *hort de regadiu de quatre cortans de sembradura de blat, poch més o menos, situada en las partidas nomenadas la Clota*⁴⁸. Un any més tard trobem documentat el rec de la Clota⁴⁹. A partir de llavors els horts i camps de regadiu de la Clota surten sovint en la documentació.

El Rec Gran el tenim documentat des de 1812⁵⁰. A partir de llavors també sovintea en la documentació. De totes formes, sembla que tant el rec de la Clota com el Rec Gran són topònims relativament moderns, ja que no els hem trobat en cap document anterior al segle XIX.

Actualment, la xarxa de recs principals -els que sempre porten aigua- té un recorregut total d'uns 5.300 metres.

Xarxa actual dels recs principals a l'Areny.

Conclusió

48 ACBG, AHPM 5636, fol. 137-138.

49 ACBG, AHPM F-416, fol. 109-110.

50 ACBG, AHPM 5462, fol. 133-134.

Les hortes de l'Areny del Cardener de Súria constitueixen un conjunt notable d'hortos, la majoria dels quals encara avui estan en explotació. Amb una sola excepció -l'hort del Navarro-, són horts familiars, dedicats a l'autoconsum, tot i que alguns excedents es comercialitzen a petita escala local. Tots són horts de regadiu, als quals una extensa xarxa de recs els subministra l'aigua, provinent del canal industrial de la fàbrica Abadal i, abans de la seva reforma, de la séquia del molí de Reguant. Tant els horts, com el molí, com la séquia, estan documentats des del segle XII, tot i que, amb seguretat, existien des de molt abans.

Si bé la parcel·lació dels horts (quadrons) ha variat al llarg dels segles amb compres i vendes -habitualment els horts originalment eren més grans que en l'actualitat i al llarg del temps s'han anat fragmentant- la topologia de la xarxa de recs s'ha mantingut constant a través dels segles, tot i que a causa de la circulació continua d'aigua sovint pateixen fugues i cal fer-hi reparacions. Actualment alguns trams es troben soterrats i l'aigua circula a través de tubs. Altres trams tenen la llera feta de maons o formigó. Però ni el traçat ni les amplades de les seccions han patit grans canvis, de manera que el cabal i el recorregut són els de sempre. També les freqüents inundacions del Cardener han provocat la destrucció periòdica dels recs i de les delimitacions dels propis horts, que ha calgut refer i tornar a delimitar després del pas de la riuada. Aquestes inundacions han aportat també nous sediments i nutrients que han permès millorar la qualitat i quantitat de les terres, encara que en alguns llocs l'acumulació de graves és important.

El sistema de regadiu és, i ha estat sempre, per gravetat, aprofitant el suau pendent del terreny, tot i que en alguns casos es van construir algunes sínies per portar l'aigua a un nivell superior. A banda de la pròpia xarxa, mai hi ha hagut cap obra hidràulica remarcable, excepte el sifó construït per creuar la riera de Tordell i portar l'aigua als horts del Salí.

Arxius

- ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó.
ACBG: Arxiu Comarcal del Bages.
ACBR: Arxiu Comarcal de Berga.
ADS: Arxiu Diocesà de Solsona.
AHPB: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona.
APMR: Arxiu Particular del mas Reguant.
ASMR: Arxiu del Santuari del Miracle.
AMS: Arxiu Municipal de Súria.
APPL: Arxiu Particular de Paulí López.

Bibliografia

- Baraut, C. (1962): *Santa Maria del Miracle*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bonnassie, P. (1979): *Catalunya mil anys enrera*, Barcelona, Edicions 62.
- Columela, L. J. M. (1824): *Los doce libros de agricultura*, traducció de Juan Maria Álvarez de Sotomayor, Madrid, Imprenta de D. Miguel de Burgos.
- Coromines, J. (1980-1991): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Caixa de Pensions "la Caixa".
- Fàbrega, A. (2004): «El rec del molí de Reguant de Súria (Bages)», *Actes del I' col·loqui internacional sobre Irrigació, Energíia i Abastament d'Aigua: Els Canals a Europa a l'Edat Mitjana*, p. 153-163.
- Fàbrega, A., Fons, R. i Llobet, E. (2014): *Fàbriques de Riu*, Ajuntaments de Callús, Navàs, Sant Mateu de Bages i Súria.
- Fàbrega, A. (2016): «La pagesia benestant i la protoindustrialització. El cas dels Reguant de Súria (Bages)», *Actes del VIIIè Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local. Pagesia, Indústria i món rural*, p. 97-128.
- Ordeig, R. (1999): *Els comtats d'Osona i Manresa, Catalunya Carolíngia*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Rius, J. (1994): «Els molins hidràulics: una innovació tecnològica com a eina de treball i de dominació feudal», *Quaderns de Vilaniu*, 26, p. 77-88.